

СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті висвітлено теоретичні аспекти проблеми соціального розвитку молодшого школяра: сутність поняття “соціальна компетентність”, її структуру, вікові аспекти формування особистості учнів початкових класів.

Ключові слова: соціальна компетентність, соціальна активність, ключові компетентності, молодші школярі.

Постановка проблеми. Реалізація нової освітньої парадигми в Україні викликає потребу в удосконаленні навчально-виховного процесу з урахуванням світових тенденцій. Завдання сучасної системи освіти – підготовка активної, відповідальної, свідомої, вільної, творчої особистості, здатної співпрацювати і досягати успіху. Відповідно, науковці й практики працюють над удосконаленням нормативного і навчально-методичного забезпечення сучасної освіти: запроваджуються реформи, розробляються нові стандарти, програми, підручники, посібники.

У початковій школі Державний стандарт було запроваджено у 2012 р. після тривалого обговорення. Зміст початкової освіти, відповідно до стандарту, “ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави” [2]. Отож, протягом навчання у початковій школі дитина повинна оволодіти ключовими компетентностями, які зумовлюють її особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток. Ми зосередимо увагу на особливостях формування соціальної компетентності молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про посилення уваги науковців до проблем становлення особистості молодших школярів: компетентнісний підхід у системі початкової освіти є предметом наукового дослідження: Н. Бібік, Г. Гавришак, І. Гудзик, Я. Кодлюк, О. Локшиної, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін.; процес соціалізації молодших школярів вивчають О. Кравченко, В. Кравець, А. Капська, Н. Лавриченко та ін.; різні аспекти формування соціальної компетентності знаходимо у роботах А. Бочагової, З. Возної, М. Докторович, І. Зимньої, О. Кононко, А. Мудрик, Т. Смагіної, В. Шахрай. Водночас у науковій літературі недостатньо висвітлені теоретичні аспекти й методичні рекомендації щодо формування соціальної компетентності молодших школярів у сучасній початковій школі.

Метою статті є теоретичне обґрунтування проблеми формування соціальної компетентності молодших школярів. Передусім визначимо сутність категорій “компетенція”, “компетентність”, “соціальна компетентність” та її місце у системі ключових компетентностей, складові соціальної компетентності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Поняття “компетентність” широко використовується у сучасній педагогіці, адже розкриває якісно нові аспекти місії школи, актуальних результатів освітньої діяльності. Як бачимо, конкретні знання та уміння у сучасному суспільстві не забезпечують особистості гідне місце у житті.

Натомість затребуваними зараз є універсальні якості, моделі поведінки, гнучкість мислення, уміння оперувати інформацією й співпрацювати з іншими. Як зауважує Т. Смагіна: “компетентність – це специфічна здатність, яка дає змогу ефективно розв’язувати проблеми, що виникають в реальних ситуаціях життя” [10, с. 138]. Тобто, це певні способи мислення та практичні навички, якими людина користується у житті.

Основою для розробки компетентнісного підходу у сучасній освіті стали праці європейських науковців. Міжнародна комісія Ради Європи (програма “DeSeCo” – Definition and Selection of Competencies) пропонує таке визначення: “Компетентність – це здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби і виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на комбінації (поєднанні) взаємовідповідних пізнавальних ставлень та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь. Ця схема є прикладом побудови внутрішньої структури компетентності, орієнтованої на потреби” [7, с. 14].

Можемо виокремити основні характеристики компетентності. А саме: використовується у певному контексті (ігрова, навчальна або життєва ситуація); є якістю особистості, результатом навчально-виховних та інших впливів на її формування; рівень володіння нею може вимірюватися відповідно до певних стандартів.

Ключові компетентності визначають якість соціального життя людини у сучасному суспільстві й відображають особливості взаємодії, спілкування, застосування інформаційних технологій та самореалізації.

Цікавим для нашого дослідження є визначення п’яти ключових компетенцій, якими повинні володіти молоді європейці. Виокремлює їх В. Хутмакер:

- політичні і соціальні (відповідальність, участь у прийнятті групових рішень, мирне вирішення конфліктів, участь у підтримці та вдосконаленні демократичних інститутів);
- компетенції пов’язані з життям у багатокультурному суспільстві (для попередження расизму й ксенофобії молодь повинна приймати відмінності і поважати людей іншої культури, релігії);
- комунікативні компетенції (досконале володіння усним і писемним мовленням, іноземними мовами);
- компетенції, пов’язані з інформатизацією суспільства (володіння інформаційними технологіями, критичне сприйняття інформації ЗМІ тощо) [12].

У Державному стандарті початкової освіти вказано: “Протягом навчання у початковій школі учні повинні оволодіти ключовими компетентностями, які передбачають їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток, формуються на міжпредметній основі та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій” [2]. Українські учні, у контексті розробки та реалізації компетентнісного підходу в освіті, соціальну компетентність відносять до ключових разом з навчальною, громадянською, загальнокультурною, здоров’язбережувальною, компетенцією з інформаційних та комунікативних технологій.

У науковій літературі існує чимало трактувань сутності поняття “соціальна компетентність”. Зокрема: набута здатність особистості гнучко орієнтуватися в мінливих соціальних умовах та ефективно взаємодіяти із соціальним середовищем (М. Докторович) [3, с. 8]; наявність упевненої поведінки, за якої навички в сфері відносин з людьми автоматизуються і дають можливість швидко змінювати свою поведінку залежно від ситуації (Г. Сивкова) [9, с. 15]; цілісне інтегративне

особистісне утворення, сукупність конкретних якостей, здібностей, соціальних знань, умінь, цінностей, що забезпечують інтеграцію людини в суспільство та окремі групи на основі продуктивного виконання нею різних соціальних ролей, ефективного вирішення проблемних соціальних ситуацій та її успішну самореалізацію (В. Шахрай) [11]; система знань, умінь, ставлень, ціннісних орієнтацій та поведінкових компонентів (відповідного стилю спілкування) необхідних для існування в соціумі (Т. Смагіна) [10, с. 140].

Н. Самойленко пропонує визначення поняття “соціальна компетентність дитини”: “...це здатність трансформувати набутий отриманий досвід входження в соціум, налагодження соціальної взаємодії, як з дорослим світом так і зі світом своїх однолітків, вміння вибудовувати комунікативне спілкування та адаптуватись до умов мінливого суспільства” [8, с. 61].

У контексті нашого дослідження соціальна компетентність – це складна характеристика особистості, яка забезпечує її інтеграцію в суспільство, продуктивне виконання соціальних ролей, здатність орієнтуватися у мінливому соціальному середовищі та ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Основу соціальної компетентності складають знання, соціальні мотиви, поведінкові алгоритми, а також якості особистості: ініціативність, відповідальність, комунікабельність, працездатність, толерантність, прагнення самореалізуватися та ін.

Для визначення змістового наповнення соціальної компетентності молодшого школяра необхідно визначити її структуру. У сучасних наукових дослідженнях немає однозначного погляду на цю проблему. Російські науковці Т. Кондратова і Н. Сажина вважають, що соціальна компетентність включає особистісний, діяльнісний, когнітивний і морально-ціннісний компоненти [6]. І. Зарубінська до перелічених компонентів додає рефлексивний [5, с. 11]. М. Докторович виокремлює когнітивно-ціннісний, емоційно-мотиваційний, інтерактивно-комунікативний, поведінково-діяльнісний [3, с. 8]. Ґрунтовним є дослідження В. Шахрай. Науковець зазначає, що у змісті соціально-рольового, ціннісного та комунікативного компонентів є підсистеми: когнітивна, емоційна і діяльнісна [11]. На нашу думку, одним з найбільш оптимальних є підхід Т. Смагіної. Розглянемо змістове наповнення виокремлених авторкою компонентів:

- 1) знаннєвий – це знання про правила комунікації; про суспільство та суспільні закони; про процеси прийняття суспільних рішень; про основи співпраці та спілкування з іншими та розв’язання конфліктних ситуацій;
- 2) ціннісний – це здатність відчувати власну гідність, шанувати права людини; до співробітництва; визначати власну позицію; до соціальної відповідальності; бути принциповим; усвідомлювати потребу захищати права і власні інтереси, не порушуючи прав інших; бути толерантним;
- 3) поведінковий – це вміння визначати мету комунікації, застосовувати ефективні стратегії спілкування залежно від ситуації, вміти емоційно налаштуватися на спілкування з іншими; продуктивно співпрацювати з різними партнерами в групі та команді, виконувати різні ролі в групі та команді; застосовувати технології трансформації та конструктивного розв’язання конфліктів, досягнення консенсусу, брати на себе відповідальність [10, с. 141].

Змістові характеристики соціальної компетентності молодших школярів обумовлені їх віковими особливостями. А саме:

1. Когнітивний компонент:

- Уявлення про соціально прийнятні норми життя у суспільстві, виражені у поняттях: “можна”, “не можна”, “погано”, “добре”, “потрібно”;
- Знання про способи взаємодії людей у суспільстві;
- Розуміння дитиною наслідків своїх і чужих вчинків, їх впливу на емоційний стан інших людей;
- Знання про особливості спілкування з людьми різного віку, статі тощо;

2. Емоційний компонент:

- Ставлення дитини до емоційного стану однолітка і дорослого;
- Толерантність;
- Соціальна відповідальність;
- Чуйність, співчуття, співучасть;
- Повага у ставленні до іншої людини;
- Ставлення до себе, впевненість у собі;
- Мотивація на досягнення успіху в діяльності.

3. Поведінковий компонент:

- Уміння діяти відповідно до соціально прийнятних норм поведінки;
- Вибір шляхів вирішення конфліктних і проблемних ситуацій;
- Пошук необхідної інформації, ведення діалогу з дорослими і однолітками;
- Взаємодія в системах “дитина – дитина”, “дитина – дорослий”;
- Участь в колективних справах, спільних дорученнях;
- Сформованість навичок самоконтролю, саморегуляції.

Процес формування соціальної компетентності проходить ряд етапів (соціальна адаптація, соціальна ідентифікація, індивідуалізація та персоніфікація), триває протягом життя людини, розгортається послідовно у відповідності до її психофізіологічного розвитку, в кожному віковому періоді набуваючи нових форм та змісту [3, с. 9].

Кожний віковий період у житті людини характеризується специфічними способами формування і прояву соціальної компетентності. Такими показниками є суспільне становище, характер діяльності, діапазон соціальних ролей. Соціальний розвиток особистості молодшого школяра відбувається особливо динамічно: інтенсивно розгортаються процеси індивідуалізації й соціалізації, відбувається становлення свідомості, самосвідомості, особистісного самовизначення [1, с. 674]. Відповідно визначається головна особливість молодшого школяра – зміна соціальної позиції дитини. Вона приступає до систематичного навчання, відтак змінюються відносини з однолітками, дорослими, ставлення до себе.

Провідними різновидами соціалізаційної діяльності у молодшому шкільному віці є учіння та навчання, спілкування, гра. Відповідно, дитина засвоює соціальний досвід і адаптується до культурних, психологічних і соціологічних факторів, а також відтворює соціальні зв'язки задля саморозвитку. Іншими словами – особистість включається у систему групових відносин.

В рамках навчальної діяльності складаються психічні новоутворення, що характеризують найбільш значимі досягнення у розвитку молодших школярів і є основою розвитку на наступному віковому етапі. За свідченням педагогів та психологів цей вік є сенситивним для виникнення і становлення таких новоутворень, як формування “образу Я”, “Я-концепції” (Р. Берні, І. Кон); виникнення “універсальної цінності” (Н. Непомняща); поява рефлексії, “відкриття Я” (В. Давидов, Г. Цукерман). Для дітей 7–8 років характерна поява в самосвідомості

цілей і перспектив життя (Е. Еріксон); становлення соціальної зрілості (А. Гудзовська); оволодіння соціальним досвідом (Н. Голованова); виникнення суспільних мотивів (Я. Коломінський).

Крім того, у навчальній діяльності формується і реалізовується ставлення до себе, до світу, до суспільства тощо. Завдяки усвідомленому, цілеспрямованому засвоєнню соціального досвіду у різних видах й формах суспільно-корисної, пізнавальної, теоретичної та практичної діяльності молодший школяр розвивається і формується як особистість.

Отже, навчальна діяльність має яскраво виражену суспільну значущість і ставить дитину в нову позицію стосовно дорослих і однолітків, змінює її самооцінку, перебудовує взаємини в сім'ї. З цього приводу Д. Ельконін зазначав: "саме тому, що навчальна діяльність є суспільною за своїм змістом (у ній відбувається засвоєння усіх надбань культури та науки, нагромаджених людством), суспільною за своїм сенсом (вона є суспільно значущою і суспільно оцінюючою), суспільною за своїм виконанням (виконується відповідно до суспільно вироблених норм), вона є провідною у молодшому шкільному віці, тобто у період її формування" [4, с. 84].

Соціальна активність молодшого школяра в школі виявляється в поведінці, спрямованій на підтримку і виконання правил, обов'язкових для школяра, у прагненні допомогти виконувати ці правила своїм одноліткам. Соціальна активність дитини розвивається разом з її психічною активністю, коли під керівництвом дорослого розкривається самосвідомість дитини.

Висновки. Отже, соціальна компетентність формується у процесі оволодіння людиною системою знань і уявлень про навколишню дійсність, реалізується у процесі активного засвоєння соціальних відносин, обумовлюється етичними нормами, які є основою побудови та регулювання міжособистісних і внутрішньо-особистісних позицій та відносин. У молодшому шкільному віці соціальне становлення особистості обумовлюється організованою і систематичною навчальною діяльністю. Відповідно формуються психічні новоутворення, що характеризують найбільш значимі досягнення у розвитку молодших школярів і є основою розвитку на наступному віковому етапі.

1. Бех І. Д. Виховання особистості [підручник] / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2008. – 818 с.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards>
3. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Докторович М. О. – К., 2007. – 20 с.
4. Эльконин Д. Психологические вопросы формирования учебной деятельности в младшем школьном возрасте // Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. Работы советских психологов периода 1946–1980 гг. / Под ред. И. Ильцова, В. Ляудис. – М.: МГУ, 1981. – С. 84–85.
5. Зарубінська І. Б. Теоретико-методичні основи формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: арэф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Зарубінська І. Б. – К., 2011. – 39 с.
6. Кондратова Т. С. Развитие социальной компетентности подростков в общеобразовательной школе / Т. С. Кондратова, Н. М. Сажина // Синергетика образования. – Выпуск 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sinobr.ru/artcls/a12_2.html
7. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003 – 296 с. – С. 13–41.
8. Самойленко Н. В. Соціологія дитинства як об'єкт соціальних досліджень / Н. В. Самойленко // Український соціум: науковий журнал – К. – № 1 (28). – 2009. – С. 59–66.

9. Сивкова Г. Соціальна компетентність / Г. Сивкова // *Вакансія*. – 2001. – № 13. – С. 15
10. Смагіна Т. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема / Т. Смагіна // *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. – Випуск 50. – 2010. – С. 138–142.
11. Шахрай В. Критерії та показники визначення сформованості соціальної компетентності особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/15/statti/shahray.htm
12. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe//Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) //Secondary Education for Europe Strasburg, 1997

The article offers the theoretical bases for problem of social development of preschooler and junior pupils: the meaning of term “social competence”, structure of social competence and the age aspects of forming personalities.

Key words: *socialization, social competence, junior pupils.*

УДК 373.545
ББК 74.262.21

Світлана Чупахіна

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СУЧАСНИХ ПЕРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

В статті проаналізовано особливості розвитку, сприймання та відтворення інформації дітьми шестирічного віку. Актуалізовано проблему формування математичної компетенції першокласників з використанням комп'ютерних розвивальних програм та мультимедійних посібників.

Ключові слова: *інформаційний простір, математична компетенція, мультимедійний посібник, сучасне програмове забезпечення, шестирічний учень.*

Початок навчання дитини у 1-му класі – с кладний і відповідальний етап у її житті. Адже змінюється її життя – нові умови, стосунки, обов'язки, діяльність – усе підпорядковується навчанню й шкільним справам. Психологи стверджують, що дитина вступаючи до школи має бути “зрілою” – досягти відповідного рівня розумового та емоційно-вольового розвитку, мати позитивне ставлення до навчання, здатність коригувати власну поведінку, виявляти вольові зусилля для виконання завдань. Для успішного навчання важливі і навички мовлення, розвиток дрібної моторики, зорово-рухової координації, мислення дитини загалом...

В останні роки прослідковується ускладнення шкільних навчальних програм і не лише за рахунок додаткових предметів (іноземної мови, логіки, риторики тощо). З перших днів навчання супутниками учня, в умовах загальноосвітньої школи, стають тривожність, невпевненість, страх перед невдачами та покаранням. Лише через 5-6 тижнів у дитини поступово підвищуються та стають стійкішими показники працездатності, спадають напруження і тривожність.

Аналізуючи навчально-методичне забезпечення для першого класу помічаємо, що для успішного переходу наочно-образного до наочно-схематичного, а далі й словесно-логічного мислення, на врахування особливостей адаптаційного періоду дитини часу не відведено. Для повторення вивченого в дошкільні роки, скажімо, з математики, а саме: “Лічба. Властивості предметів. Просторові відношення” рекомендовано 8 уроків (два тижні навчання). Поряд з математичними завданнями